

AKSOY IŞIK, Rojat (2019), “Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı'nın Mimari Açından Bir Durum Değerlendirmesi”, *Kadim Akademi SBD*, C. 3, S. 2, s. 40-62.

Makale Geliş Tarihi: 01.09.2019 / Makale Kabul Tarihi: 30.10.2019

MOR KURYAKOS (DERA QİRA) MANASTIRI'NIN MİMARİ AÇIDAN BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

ARCHITECTURAL PURPOSE OF MOR KURYAKOS (DERA QİRA) MONASTERY A CASE EVALUATION

Rojat AKSOY IŞIK *
Tahsin KORKUT **

ÖZ: Çalışmamızda, Süryaniler için kutsal olarak kabul edilen tarihi Tur Abdin Bölgesi sınırları içinde yer alan ve günümüzde Batman İli, Beşiri İlçesi Ayrancı (Deraqira) Köyü'nde bulunan Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı incelenmiştir. Süryani cemaati tarafından kullanılmış olan Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı'nı, literatüre kazandırma amacıyla; yapı, mimari ve sanat tarihi disiplini içerisinde ele alınmış ve günümüzdeki durumu, rölye planları ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüzde kullanılmayan yapının bulunduğu durumun analitik çözümlemesi yapılmıştır. Bununla beraber manastır ile ilgili literatür çalışması da yapıldığından yapı ile ilgili bilgiler de verilmiştir. Yapının içinde bulunduğu günümüzdeki mevcut durum açıklanmaya çalışılmıştır. Yapının zamanla doğal ve çevresel kaynaklardan dolayı tahribata uğraması, yapının daha erken tahrip olmasına ve yıkılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu tür çalışmalarla yapıların güncel verilerle sunulup bilinmesi ve gerekli tedbirler alınması da oldukça önem arz eden konular arasında yer almaktadır.

ABSTRACT: In this study, the Mor Kuryakos (Dera Qira) Monastery, which is located in Ayrancı (Deraqira) Village of Beşiri District of Batman Province, is examined. The monastery of Mor Kuryakos (Dera Qira), which was used by the Assyrian community, was introduced to the literature. Building, architecture and art history are studied within the discipline and the current situation is tried to be put forward with survey plans. Analytical analysis of the situation where the unused structure exists today has been made. However, since the literature on the monastery is also done, information about the structure is given. The present situation of the building is tried to be explained. The destruction of the building over time due to natural and environmental resources causes the building to be destroyed and destroyed earlier. For this reason, presenting the structures with current data and taking necessary measures with such studies are also among the important issues.

Anahtar Kelimeler: Mor Kuryakos, Dera Qira, Manastır, Süryani, Mimari.

Key Words: Mor Kuryakos, Dera Qira, Monastery, Syriac, Architecture.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mimarlık Bölümü. rojataksoy@artuklu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8192-9476>

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. tahsinkorkut@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2888-662X>

1. GİRİŞ

Tur Abdin olarak bilinen tarihi bölge ve Mardin İli, Midyat İlçesi ve çevresindeki alanı kapsayan bölgede erken dönemlerden itibaren Hristiyanlık yayılmaya başlamış, 4-5. yüzyıldan itibaren bölgede kültürel doku Hristiyan dini temelli olarak belirginleşmiş ve inşa edilen bu yapılar, özgün bir yapı geleneğiyle günümüze önemli birer kültürel emanet olarak gelmiştir.

Bu çalışmamızda Tur Abdin Bölgesi'nin uç kısmında yer alan ve günümüz Batman İli'nin Beşiri İlçesi'ndeki Ayrancı Köyü'nde bulunan ve Mor Kuryakos (Dera Qira¹) Manastırı'nın, mevcut halinin bir mimari analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın amacı ise yapının mevcut halini literatüre kazandırmaktır. Çünkü yapı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar sınırlı sayıda olup yapının ciddi bir araştırmaya ihtiyacı vardır. Bu amaç doğrultusunda yapının mevcut halinin çizimleri yapılmış, yapı ile ilgili önceden yapılan kaynaklar ve bilgiler toplanmış ve yapı, fotoğraflarla belgelenmiştir. Güncellenen bilgiler ışığında hazırlanan çalışmanın, yapının gelecekte de varlığını koruyabilmesi için yapılacak onarım ve koruma çalışmalarında kullanılmak üzere kaynak bilgi olarak katkı sunabileceği düşünülmektedir.²

Bu bağlamda çalışma, giriş bölümü ile beraber altı ana başlık altında toplanmıştır. Birinci bölüm giriş bölümü olup çalışmanın amacı ve kapsamını içermektedir. İkinci bölüm, yapının bulunduğu alan, Batman, Beşiri ve Ayrancı Köyü'nün yeri ve konumu ile ilgili kısa bilgiler içermektedir. Üçüncü bölümde, Mor Kuryakos Manastırı'nın yeri ve konumu adlı başlık altında olup yapının nerede olduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölüm, yapının tarihçesi bölümüdür. Bu bölüm ise, yapı ile ilgili kaynaklardaki bilgiler ve yapının fiziki durumunda görülen bilgileri içermektedir. Beşinci bölümde ise; yapının mevcut halinin mimari analiz verileri olan rölöve çizimleri³ ve fotoğrafları mevcuttur. Değerlendirme ve Sonuç bölümünde ise yapının mevcut hali ve korunması ile ilgili bilgiler vardır.

2.BATMAN İLİ, BEŞİRİ İLÇESİ VE AYRANCI KÖYÜ'NÜN COĞRAFİ KONUMU

Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunup Kuzeyde Muş, Batıda Diyarbakır, Doğuda Bitlis ve Siirt, Güneyde ise Mardin ile komşudur. Kuzey ve kuzeydoğusu yüksek sarp ve dağlıktır, güneyi de dağlık ve engebelerdir. Toplamda beş ilçesi bulunmaktadır. Bunlar: Sason, Kozluk, Beşiri, Hasankeyf ve Gercüş'tür.

Batman, 1957 yılında ilçe statüsü kazanmış olup, 1990 yılında il statüsüne almıştır. Batman, petrolü sayesinde gelişim gösteren illerinden biridir. Bundan dolayı

¹ “Dera Qira”; Kürtçe isim olup Manastır Yörede bu isimle bilinmektedir. Tarihçe kısmında bu konu daha detaylı anlatılmıştır. Mor Kuryakos ismi bölgede (örneğin; Mardin'de) birkaç yapıya daha verildiğinden Dera Qira isminin de kullanılması gerekli görülmüştür.

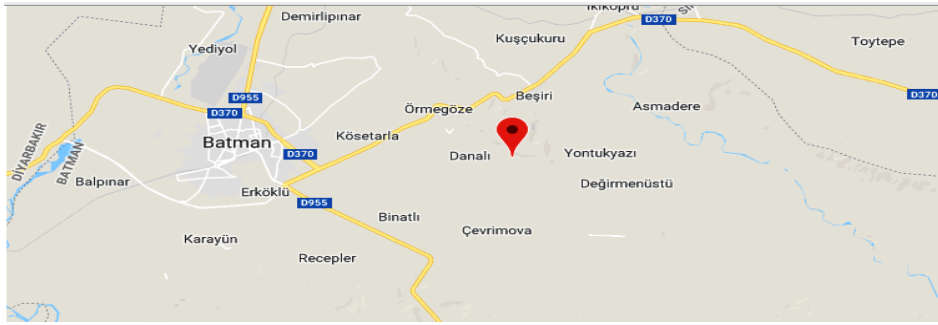
² Yapının rölöve, restitüsyon ve Restorasyon Projesi 2017 yılında Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü tarafından ihale usulü ile Özkentaş firmasına verilmiş olup, projeler Diyarbakır Bölge Koruma Kurulu ve Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü tarafından da onaylanmıştır. Ama günümüzde halen uygulamaya geçilmemiştir.

son yıllarda büyümüş olup nüfusu 2017 yılında 585.252'dir (<http://www.nufusune.com/35500-batman-besiri-ayranci-koy-nufusu>).

1899 yılında ilçe olan Beşiri, günümüzde Batman İline bağlıdır. Kozluk, Batman Merkez İlçesi ile Hasankeyf İlçesi'ne sınırları bulunmaktadır. İlçesinin alanı 889 km²'dir. İl merkezine 16 km uzaklıktadır. Ayrancı Köyü, Batman İli Beşiri İlçe merkezine 18 km uzaklıktadır. Nüfusu; 2017 tarihinde 334'tür. Köyün, Dera Qira (Zercel-Beşiri), Zarcal, Der Qira, ve Deyrakira olarak anıldığı da görülmektedir. "Kira" Dağı'nın orda olması isimlendirmelerde etkili olmuştur(<http://batmankulturenvanteri.org>).

3.MOR KURYAKOS (DERA QİRA) MANASTIRI'NIN YERİ VE KONUMU

Mor Kuryakos manastırı, Batman'ın Beşiri İlçesi'ne bağlı Ayrancı köyünde 3 nolu parselde bulunmaktadır (Şekil 1, 2). Bu anıt Dicle'nin 15 km kuzeyinde Batman ve Rıdvan nehirleri arasında bulunmaktadır (Bell, 1982:135).

Şekil 1 - Ayrancı Köyünün konumu (<http://www.nufusune.com/35500-batman-besiri-ayranci-koy-nufusu>)

Şekil 2 - Manastırın Google Earth'te görünümü

4. MOR KURYAKOS (DERA QİRA) MANASTIRININ TARİHÇESİ

Manastır, Mor Kuryakos isminin yanında, Dera Qira olarak da anılmaktadır. Araştırma yapılırken bu isimlerinin yanında bazı internet sitelerinde⁴ Markiya-kos, Deyrakira, Mor Kiryakus, Dere qere gibi isimlerinde kullanıldığı görülmektedir. İngilizce kaynaklarda (Bell, 1982:135) Cyriacus, Quriaqos, Deir el Qira, Dırakira olarak geçmektedir. Ayrancı Köyü'nün Kürtçe adı olarak da Deraqira, Deyrakira⁵ ya da Zercıl geçmektedir. Manastıra Deraqira adının söylenmesinin nedeni birçok sebebe bağlanmıştır. Kimisi yapıda kullanılan bazalt taşının siyah olmasına, kimi yapıyı kullanan kişilerin haykırışına, kimi yakınında bulunan Kıra Dağı'na kimisi de yapıda kullanılan taşların siyah bazalttan olmasına bağlamıştır (Şimşek, 2008:440).

Süryani cemaatinin kullandığı yapıyla ilgili en büyük soru işaretlerinden birisi de yapının inşa tarihidir. Bu tarih ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte bazı kaynaklarda çok erken dönemlere tarihlenmektedir. Ayrıca manastırın bölgedeki diğer yapılara olan benzerliğinden 5-7 yüzyılda inşa edilebileceği ifadeleri de vardır (Uysal ve Yurt 2014:270). Bu ifadeleri artırmak mümkündür.

Manastırın bazı dönemsel yapılanmaları yapıdaki kitabelerden anlaşılmaktadır. Bu kitabeler taştan yapılmıştır. Günümüzde yapının giriş portalinde iki, revaklı bölümünde iki, 3.avluya⁶ açılan kapıda bir⁷, kilisenin kapısının solunda okunamayan bir ve ikinci avluda kuzey cephesindeki odanın pencerenin üstünde de okunamayan bir kitabe olmak üzere yedi tane kitabe rastlanılmaktadır.

Giriş Portalindeki Kitabeler

Manastırın giriş portalinde iki taş kitabe bulunmakla birlikte kapının üst tarafında da bir kitabenin olabileceği boşluktan anlaşılmaktadır. Bu kitabelerin etrafında bezemeler vardır. İki kitabe birbirine demir bir çubukla bağlanmıştır. Yazılar, "Gerşuni" diye adlandırılan Süryanice harflerle yazılıp Arapça okunan tarzdadır.⁸

Resim 1 - Giriş nortalı kitabeleri

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=iDr1-iWWdyk>, <https://dogruhaber.com.tr/mobil/Haber.php?id=169215>

⁵ Tapu kadastro müdürlüğü kayıtlarında geçmektedir.

⁶ Tanımlamalar (revaklı bölüm, 3. Avlu vs.) mimari çizimlere ve teknik isimlere göre yapılmıştır.

⁷ İzlerinden dört tane de olabileceğiyle birlikte bunlardan sadece sol üst köşedeki kitabe de birkaç harfin kaldığı görülmektedir.

⁸ Çalışmadaki tüm kitabelerin Süryanice yazılışını ve Türkçe'ye çevirisini Mardin Kırklar Kilisesinden Piskopos Gabriel Akyüz yapmıştır. Gabriel Akyüz'e teşekkürlerimi sunarım.

Giriş Portali Sağ Kitabe:

مع صلواته الكريمة
 اتمم وتمامه الكريمة
 مع صلواته الكريمة
 مع صلواته الكريمة
 الكريمة في سنة 1909 م

Resim 2 - Giriş Portali sağ kitabe

Anlamı: "Manastır'ın reisi olan Turabdin-Bate'li Rahip Cebrail döneminde, bu merdivenler inşa edilmiştir. O dönemde Patrik Abdallah bulunmaktaydı. 1909 Miladî yılında."

مع صلواته الكريمة
 الكريمة في سنة 2220
 مع صلواته الكريمة
 الكريمة في سنة 2220
 مع صلواته الكريمة

Resim 3 - Giriş Portali sol kitabe

Anlamı: "Bu binanın inşasında Rahip Yusuf, bu yazıtı yazan Rahip Gevergis ve Rahip Tuma gayret göstermişlerdir. 2220 Yunan yılında (Miladî: 1909)".

Bu kitabeden kapının 1909 yılında onarımının yapıldığı anlaşılmalı birlikte o dönemde manastırdaki yetkili kişinin Cebrail olduğu yazılmaktadır. Sol taraftaki kitabe de ise, rahiplerin kim olduğu yazılmaktadır.

İkinci Avluda Revaklı Bölümdeki Kitabeler

Resim 4 - Revaklı bölüm kitabeleri

Revaklı bölümdeki kitabeler de taştan yapılmıştır. Sağ ve solunda üçgen ve yıldız şekilleri görülmekle beraber diğer taraflarındaki bezemeler taştaki bozulmalardan dolayı anlaşılammaktadır. Bu kitabelerde de "gerşuni" yazım stili kullanılmıştır.

Revaklı Bölümde Sağ Kitabe:

Anlamı: *Efendimiz Patrik 2.Yakup ve onun hizmetçisi Rahip Davud, tapınılan Rab'in inayetiyle, manastırın revakların inşasına ilgi göstermişlerdir. 2166 Yunan yılı (1855 Miladı).*

ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ

Revaklı Bölümde Sol Kitabe:

Anlamı: *Bu binanın inşasıyla Beşiriye ehalişi/halkı gayret etmiştir. İbrahim M. Melek, Sefere, Reşşo ve Melke. Bunlar; binanın ustalarıdır.1856 Miladı yılında.*

ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ

Revaklı bölümdeki kitabelerde geçen "inşa" kelimesinin yapım ya da onarım olduğu kesin bir yargıyla söylenememektedir.

Kuzey Cephesindeki Odanın Penceresinin Üstündeki Kitabe

45

Resim 5 - Odanın kapısının üstündeki

ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ

Anlamı: *Ekim ayı....yıl....*

Üçüncü avluya geçiş (doğu cephesi) kitabeler:

Revaklı bölümden üçüncü avluya geçiş kapısının üstünde sağ üst taraftaki (muhtemelen burada daha fazla kitabe bulunmakta ama dökülmeden ve erimeden dolayı bir kitabe olarak görülmektedir.) kitabede bazı yazılar görülmekte ama bozulmadan dolayı tam olarak okunamamaktadır.

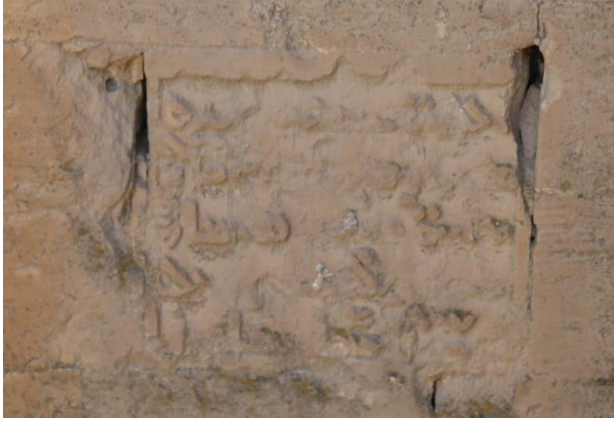
Resim 6 - Üçüncü avluya geçişin üstündeki kitabe

1- ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
2- ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
3- ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ
5- ܡܘܢܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ ܕܥܠܡܐ

Anlamı: Meryem ana Kilisesi, "Mor İğnatyos döneminde Bate Köyünden peder riyasetinde.

Resim 6'da da görüldüğü gibi taşlar eridiğinden dolayı kitabe tam olarak okunamamıştır.

Kilise Kapısının Sol Duvarındaki Kitabe

Resim 7 - Üçüncü avludaki kitabe

1- احدى معصاه احد
 2- معفو مع صلاحه ا جان
 3- حكمة حنة ف اهل
 4- مراب ربه حك
 5- 1897 عنة
 6- حها حافظه

Anlamı: Murad kızı Hısne kendi malından Matay döneminde yüz lira vermiştir. Benim için dua edin. 1807 yılında Rab onu bereketli kılsın.

Kitabelerde birtakım tarihler yazılmaktadır. Ama bu tarihlerin manastırın yapımına dair tarihler olduğunu söylemek çok zordur, bunun yanında bunların daha çok onarım tarihleri olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Buldukları alanlarda yapılan onarımları işaret etmektedirler. Daha önce de belirtildiği gibi yapılan kaynak araştırmalarında da yapının tarihi ile ilgili kesin bilgiler mevcut değildir.

5. MOR KURYAKOS (DERA QİRA) MANASTIRI'NIN MİMARİ ANALİZİ

Mekân Analizi

Alınan verilere göre günümüzde yapı, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık olarak 76x39 m ölçülerinde dikdörtgen planlı ve yaklaşık olarak 2800 m² alana oturmaktadır. Günümüzde manastırın bazı bölümleri civardaki köylüler tarafından kümes ve ahır olarak kullanılmaktadır. Yapıda şu anda mevcut mekânlar dışında bazı mimari detaylardan (kemer ayak izi, tonoz izleri vb.) daha çok mekânı olduğunu görebilmekteyiz. Ayrıca yapıda birçok yerde toprak dolgu ve yıkıntılar da mevcuttur.

Manastıra bakıldığında genel anlamda dikdörtgen şeklindedir. Ama mekânların duvarları dikdörtgendeki paralelliği göstermemektedir. Genel itibariyle görüldüğü kadar iki büyük ve bir küçük avlu olmak üzere üç avludan oluşmaktadır. Avlular kendi içinde daha çok kareye yakınlık göstermektedir.

Yapıya giriş, yapının güney cephesinde bulunan süslemeli portal ile sağlanmaktadır. Birinci avlu, giriş portalinin açıldığı ve bu portalin sağ ve solunda iki mekânında olduğu bölümdür. Bu avlunun sağında (doğu cephesi) ikinci avluya açılan kısımlar, solunda (batı cephesi) ahır olarak kullanıldığı düşünülen fil ayaklı örtü sistemi çapraz olan bölüm bulunmaktadır. Mevcut yapıda birinci avlunun sağında (doğu cephesi) bulunan ikinci avlunun üç tarafında revaklar bulunmaktadır. Yapının güney, doğu ve batı cephesinde bulunan bu revaklarda bozulmalar görülse de ayakta dırlar. Kuzey cephesinde iki ayağın izlerine rastlanılmaktadır (Bkz. Resim 8).

Resim 8 - Kemer ayağı izleri

İkinci ve manastırın revaklı diyebileceğimiz avlusunun sağ tarafında (doğu cephesi) üçüncü avluya açılan süslemeli bir kapı bulunmaktadır. Ayrıca bu kapının sağında başka bir geçiş alanı da vardır. Doğu cephesinde köşede kilise olarak adlandırabileceğimiz tavanı sekizgen kasnaklı kubbe olan mekân bulunmaktadır. Bu revaklı bölüme açılan ve yapının güney cephesinde yedi adet oda bulunmaktadır. Bu odalardan biri kiliseye giriş kapısının açıldığı bölüme açılmaktadır.

Üçüncü avlu etrafında genelde yıkıntılar mevcuttur. Müze tarafından istiflenmiş taşlar, kümesler bu avlu içinde bulunmaktadır.

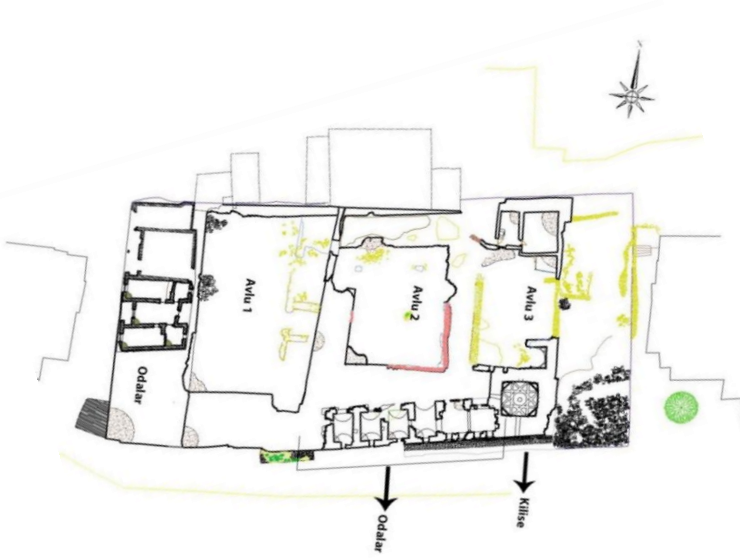
Giriş portalini, yapının güney cephesinde bulunmaktadır. Güney cephenin duvarında giriş portalinin sağında çoğunluğu giriş katın altında kalan üstü kemerli (yay uzunluğu yaklaşık 1,2 metre) bir bölüm de bulunmaktadır.

PLANLAR

Yapılan gerekli ölçümlerle (taramalar, krokiler, ölçüler, yerinde tespitler, fotoğraflar) yapının rölöve çizimleri için zemin kat ve birinci kat adıyla iki planla anlatılmaktadır. Zemin kat için yapıya giriş portalinden geçiş yüksekliği baz alınmıştır. Yapının mevcut halinde Zemin kat planlarında açık ve kapalı alanlarda girilebilen toplamda 22 mekân bulunmaktadır Bunların içinde avlular kilise, odalar, ahır ve kümes olarak adlandırılanlar vardır. Birinci kat planında da mevcutta kilise, odalar ve muhdes yapılar (ahır birimi üstünde beton ve kerpiçten yapılan eklenti odalar) aşağıda plan çiziminde bu mekânlar gösterilmiştir. (Şekil 3. Zemin Kat Planı).

Şekil 3 -

Şekil 4 - Birinci Kat Planı

Zemin Kat- Avlu 1

Resim 9 - Avlu 1

Birinci avlu olarak adlandırılan ve giriş Portalinin açıldığı avludur. Sağ tarafında ahır, sol tarafında ikinci avluya geçiş, portalin ve sağındaki kemerli alanın ve yıkıntıların çevrelediği bölümdür. Mevcut yapıda döşemesi toprak olarak görülmektedir (Bkz. Resim 9).

Revaklı Bölüm

Bu bölüm ikinci avluda bulunmaktadır. Örtü sistemi çapraz tonoz olup, sivri kemerler kullanılmıştır. Kemer ayaklarında kesme kalker taşı kullanılmıştır. Tonozlarda ise moloz bazalt kullanılmış olup sıvanmıştır. Batı cephesindeki kemerlerin üstünde iki tane kitabe (bkz. Resim 4) bir de ağzında başak bulunan bir kuş motifi (Bkz. Resim 10) bulunmaktadır. Üçüncü avluya iki geçiş yeri vardır. Bunlardan bir tanesinden süslemeli bir kapıyla geçilmektedir. Kuzey cephesinde girilemeyen ama kalıntıları mevcut olan tonozlu mekânlar bulunmaktadır.

Resim 10 - Revaktaki kuş motifi

Kemerlerde yer yer yıkılmalar, çürümeler, bitkilenmeler, yosunlaşmalar, tuzlanmalar vardır. Tonozların üstü topraktır (Bkz. Resim 11).

Resim 11 - Güney-Batı Revaklı Bölüm görünümü

Avlu 2

Revaklı bölümün olduğu avludur. Üç cephesinde revakların olduğu diğer cephede girilemeyen toprakla dolmuş alanın olduğu avludur. Ayrıca bu avluda bir tane su kuyusu da bulunmaktadır. Kilisenin ve odaların açıldığı avludur. Mevcut yapıda döşemesi toprak olarak görülmektedir (Bkz. Resim 12).

Resim 12 - Avlu 2 görünümü

Yapının en muazzam bölümüdür. Yüksekliği yaklaşık olarak 11 metredir. Örtü sistemi sekizgen kubbeden oluşmuş geçiş alanları tromplarla kapatılmıştır. Kapının sağ tarafında bir kitabe de bulunmaktadır. Yapıda genellikle kesme taş kullanılmış kubbenin fener kısmının dış tarafında moloz kullanılmıştır. Kare formlu bir mekândan oluşmaktadır. Kuzey, güney ve doğu cephesindeki duvarlarda üç, kapının açıldığı batı cephesindeki duvarda ise iki niş bulunmaktadır. Doğu cephesindeki duvarda bulunan iki nişin üstünde istiridye modeli vardır bu nişlerin içi boyanmış sağ ve solunda süslemeli başlıklar ve sütunlar mevcuttur. Buraya açılan dört pencere bulunmakta günümüzde bir penceresi taşla doldurulmuştur. Taşlarda kırılmalar, dökülmeler, kararmalar, tuzlanmalar, çatlaklar vb. bozulmalar mevcuttur (Bkz. Resim 13).

Resim 13 - Kilisenin tavanı sekizgen kubbe

Güney Cephesi Avlu 2'ye açılan Odalar

Yapının güney cephesinde ikinci avlunun revaklı bölümüne açılan giriş kapılarının yanında penceresi bulunan odalardır. Bu mekânlar, mazgal tipli pencereler, duvarlarında nişleri olan benzer yapılardır. Üst örtü sistemi beşik tonozdur. Hem tonozunda hem de duvarlarında moloz taş kullanılmıştır. Duvarlardaki sıvalarda dökülmeler çok miktardadır. Duvarlarda kararmalar, dökülmeler, yıkılmalar mevcuttur. Döşemeleri topraktır (Bkz. Resim 14).

Resim 14- Odanın dışından görüntü

Giriş Portalı Geçiş

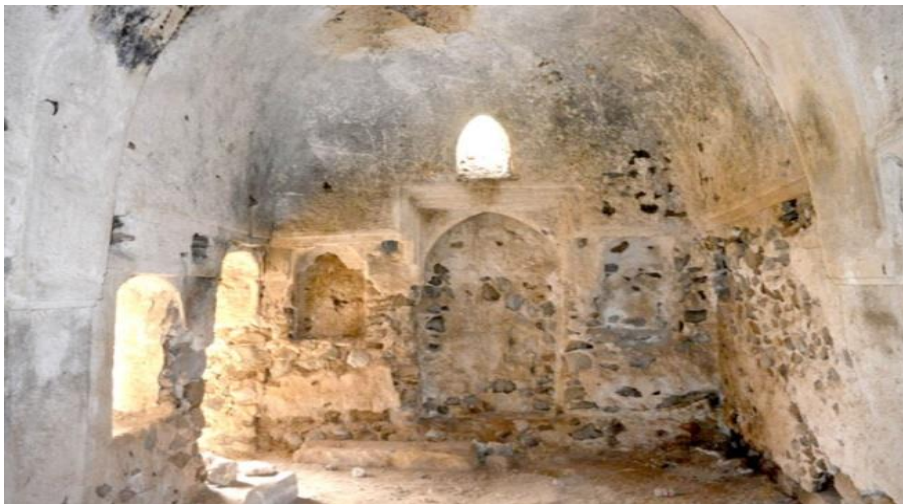
Yapının güney cephesinde giriş portalinin açıldığı alandır. Güney duvarında giriş portalı, kuzeyde birinci avluya, doğu ve batısında odaların olduğu geçiş alanıdır. Üst örtü sistemi beşik tonozdur. Alanın eni boyunca odayı ikiye bölen kemer silmesi vardır. Duvarlarında moloz taş kullanılmış üstü sıvanmıştır. Tonozda da sıva görülmektedir. Duvarlarında kararmalar, sararmalar, yıkılmalar, çatlamlar mevcuttur. Tonozda sararmalar, sıva dökülmeleri, çatlaklar bulunmaktadır (Bkz. Resim 15).

Resim 15 - Giriş portalı geçiş içinden görüntüsü

Giriş Portalının Sağ ve Solundaki Odalar

Yapının güney cephesinde giriş portalinin açıldığı alana açılmaktadırlar. Odalara giriş kapısının duvarında giriş antresine açılan iki niş ve bir pencere bulunmaktadır. Sağ taraftaki odanın sağ duvarında bir niş, dış cepheye açılan duvarda döşeme kotundan başlayan ocağı anımsatan üstünde pencere olan uzun bir niş, kapının karşısındaki duvarda ise bir niş bulunmaktadır. Ayrıca odanın eni boyunca odayı ikiye bölen kemer silmesi vardır. Örtü sistemi beşik tonozdur. Duvarlar moloz taş üzerine sıvalıdır. Tonozda sıva görülmektedir. Duvarlarında kararmalar, rutubet ve nemden dolayı sararmalar, yıkılmalar, çatlamlar mevcuttur. Tonozda da sararmalar, sıva dökülmeleri, çatlaklar bulunmaktadır (Bkz. Resim 16).

Resim 16 – Odanın içinden görüntü

Ahır

Birinci avluya açılan bu alana üç kapıdan girilmektedir. İçinde toplamda beş büyük ayak (fil ayağı) bulunan örtü sisteminin çapraz tonoz olduğu bir yapıdır. Bu ayakların destek olduğu 12 çapraz tonozu vardır. Kapıların etraflarında ve ayakların destek bölümünde kesme, diğer alanlarda da moloz taşlar kullanılmıştır. Bunların arasında özgün harç kullanılmıştır (Bkz. Resim 17).

Resim 17 - Ahırdan görüntü

Birinci Kat- Büyük Oda (Misafir Odası)

Yapının mevcut halinde kiliseden sonra gelen en özel odasıdır. Birçok nişi bulunmaktadır. Çan kulesine çıkılan basamaklar bu odadan görülmekte, ayrıca kiliseye açılan kapının bulunduğu antreyi bu odada bulunan pencereden de görebilmekteyiz. Odanın eninde odayı ortadan ayıran kemer izleri de vardır. Odanın güneyde bulunan duvarında dört tane pencere (bu pencerelerin üstünde daha küçük boyutta pencereler de bulunmakta) doğu cephesinde diğer birime giden bir kapı, niş, doğu cephesinde üç niş (ortadaki niş yerden yukarı doğru devam etmekte ocak görünümündedir) kuzey cephesinde küçük ve büyük birer niş ve kilisenin girişini gören açıklık bulunmaktadır. Odanın üstü tamamıyla yıkılmıştır. Duvarlarda pencere ve nişlerde kesme taş, diğer taraflarda moloz taş kullanılmıştır. Sıvalar çoğunlukla dökülmüş olsa da sıvalı bölümleri hala bulunmaktadır. Döşeme toprak görülmektedir. Taşlarda ciddi anlamda dökülme, bozulma, yosunlaşma, tuzlanma, duvarlarda sararmalar, kırılmalar, dökülmeler mevcuttur (Bkz. Resim 18).

Resim 18 - Büyük odadan görüntü

Bu odalarda da yıkılmalar çok fazla olmuştur. Genelde güney cephesine açılan bir pencereleri bulunmakta içlerinde nişleri bulunmaktadır. Üst örtü sistemleri beşik tonoz görülmektedir. Duvarlarda kesme ve moloz tonozda moloz taş kullanılmıştır. Kısmen sıvaya rastlanmıştır. Tonozların üstü topraktır. Tonozlarda yer yer kırılmalar taşlarda düşmeler mevcuttur. Duvarda ve tonozda kararmalar, sararmalar, çürümeler, tuzlanmalar vb. bozulmalar görülmüştür (Bkz. Resim 19).

Resim 19 – Güney Cephesi Odalarının dışından Görüntü

Çan Kulesi

Çan kulesinin kalan duvarları, kilise diye adlandırılan bölümün üstündedir. Şu anda sadece iki duvarı mevcuttur. Bu duvarlarda yıkık durumdadır. Duvarlarda kesme, moloz taş ve özgün harç bulunmaktadır (Bkz. Resim 20).

Resim 20 – Çan Kulesinden Görünüm

Günümüzde yapının en nitelikli cephesidir. Giriş portalinin bulunduğu ve eklenti yapıların en az olduğu cephe. Sağında müze tarafından istiflenen taşlar bulunmaktadır. Cephenin en yüksek duvarında büyük Odanın pencereleri bulunmakta bunların üstü sivri dilim kemerlidir. Kapı ve Pencerelerde kesme taşlar, diğer bölümlerde moloz ve kesme taşlar kullanılmıştır. Duvarda derz boşalmaları, malzeme kaybı, taş düşmeleri, bitkilenme, taşlarda bozulmalar, çürümeler, tuzlanmalar, kararmalar mevcuttur. Cephenin sol tarafında kerpiçten yapılmış muhdes bir yapı bulunmaktadır. (Bkz. Şekil 5, Resim 21).

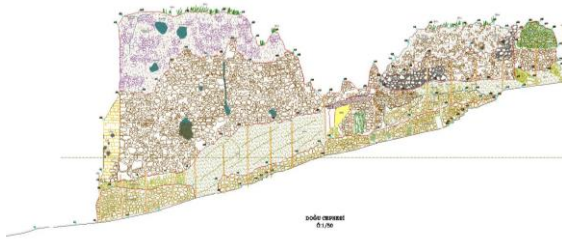
Şekil 5 – Güney Cephesi Çizimi

Resim 21 – Güney Cephesinden Görünüm

Doğu cephesi

Cephede muhdesler ve yıkıntılar yoğunluktadır. Cephesinin genelinde moloz taşlar kullanılmıştır. Duvarda derz boşalmaları, malzeme kaybı, taş düşmeleri, bitkilenmeler, taşlarda bozulmalar, çürümeler, tuzlanmalar, kararmalar mevcuttur (Bkz. Şekil 6, Resim 22).

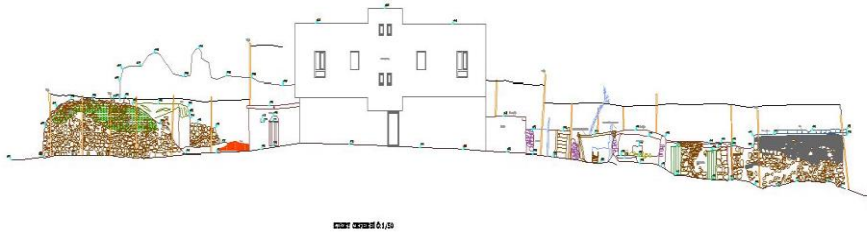
Şekil 6 –Doğu Cephesi Çizimi

Resim 22 – Doğu Cephesi Görünümü

Kuzey cephesi

Bu cephenin sağ ve sol duvarları haricinde diğer alanlarının hepsinde tavuk kümesleri mevcuttur. Bundan dolayı yıkıntıların nasıl ve ne durumda olduğu görülmemektedir. Olan duvarlarında moloz taşlar kullanılmıştır. Duvarda derz boşalmaları, malzeme kaybı, taş düşmeleri, bitkilenmeler, taşlarda bozulmalar, çürümeler, tuzlanmalar, kararmalar mevcuttur (Bkz. Şekil 7, Resim 23).

Şekil 7 – Kuzey Cephesi Çizimi

Resim 23 – Kuzey Cephesi Görünümü

Batı cephesi

Bu cephenin alt tarafında ahır bulunmakta bundan dolayı yıkıntıların nasıl ve ne durumda olduğu görülmemektedir. Duvarların alt tarafında moloz taşlar görülmekte üst kısımda eklenti (muhdes) yapılar bulunmaktadır. Bu yapılarda taşlarda ve sıvada dökülmeler mevcuttur (Bkz. Şekil 8, Resim 24).

Şekil 8 – Batı Cephesi Çizimi

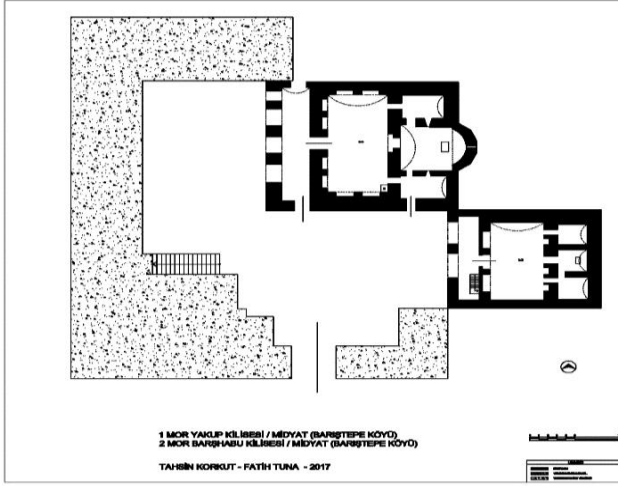
Resim 24 – Batı Cephesinden Görünüm

6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

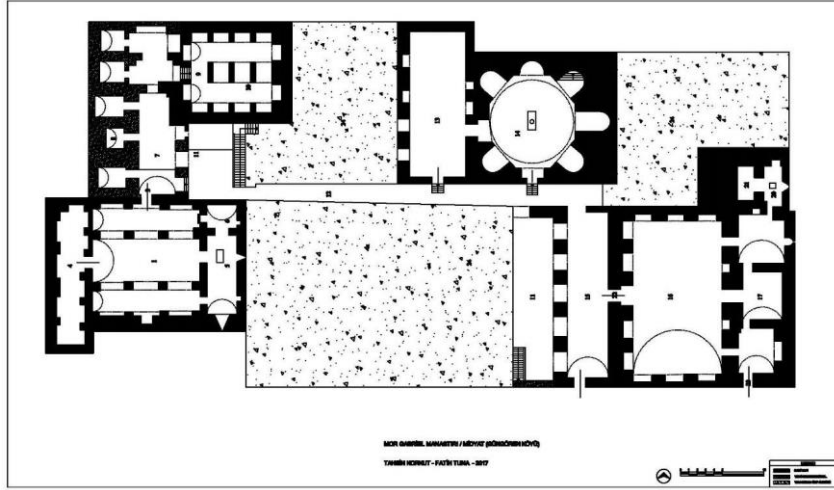
Tur Abdin Bölgesi, Hristiyanlık inancının erken dönemlerden itibaren yayılmaya başladığı bir coğrafyadır. Bölge, bu nedenle Hristiyan dini çerçevesinde gelişen önemli manastır ve kiliselere ev sahipliği yapmıştır. Süryani dini mimarisine ait bu yapılar bize bölgenin dini mimarisi hakkında fikir vermektedir. Tur Abdin Bölgesi, bünyesinde barındırdığı söz konusu Hristiyan dini mimarisine ait bu örnekler ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir (Keser, 2002: 5-10).

Manastırlar, genellikle dağlık ve ulaşılması güç olan yerlerde inşa edilmişlerdir. Bu yönleriyle savaş dönemlerinde diğer mimari yapılara göre daha az hasar görmüşlerdir. Tur Abdin Bölgesi'ndeki manastırlar için de bu genelleme geçerlidir. Bölgede ağırlıklı olarak Ortodoks Süryani Cemaat tarafından erken dönemlerden itibaren yapılan manastırlar günümüze kadar sağlam gelebilmişlerdir (Elyiğit, 2019: 284). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için mevcut yapılarla somut fikirler elde edilebilmek sağlanabilmektedir.

Bölgede bir kilise veya tapınak etrafında gelişen manastır geleneği, zamanla gelişerek kompleks yapılar haline dönüşmüştür. Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı'nda karşılaştığımız; ek mekânlardan oluşan ve revaklı avlulu plan tipi örnekleri ile Tur Abdin Bölgesi'ndeki Mardin İli, Midyat İlçesi sınırları içinde yer alan, Mercimekli Köyü'ndeki Mor Loozor Manastırı, Barıştepe Köyü'ndeki Mor Yakup Manastırı, Yayvantepe Köyü'ndeki Mor Gabriel Manastırı, Anıtlı Köyü'ndeki Meryem Ana ve Sergios-Bakhos Manastırı gibi daha birçok yapı ile karşılaşılabilmek mümkündür. Bölgede bulunan Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı gibi büyük ölçekli manastırlarda yapılar genelde kare veya dikdörtgen bir avlu etrafında gelişirken; Mor Kuryakos Manastırı, bu genelleme dışında kalmaktadır. (Bkz. Şekil 9; Resim 25, 26). Ancak revak düzenlemesi açısından 8. yy'a tarihlenen Mor Loozor Manastırı ile gözle görülür bir benzerlik olduğu anlaşılmaktadır (Demir, 2013: 30-32).

Şekil 9 – Mor Yakup Manastırı, röleve planı (Korkut, 2019)

Şekil 10 – Mor Gabriel Manastırı, röleve planı (Korkut, 2019)

Resim 25 – Mor Loozor Manastırı, avludan genel görünüm.

Resim 26– Mor Yakup Manastırı, kuşbakışı, genel görünüm.

Kullanılan malzemeler -Yapım Tekniği

Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı'nda, sarı/beyazımsı kalker taşı ile moloz bazalt taşlar kullanılmıştır. Duvarlardaki yapım sistemine bakıldığında, duvarların dışında kesme taşlar olup, içleri moloz taşlarla doldurulmuştur. Moloz taşlar, özgün harçla bağlanmıştır. Dış cephe duvarları ve revaklardaki kemer duvarları hariç diğer duvarlar sıvanmıştır. Duvarlarda ve tavanlarda sıva izleri bulunmaktadır. Tur Abdin Bölgesi'nde yoğun olarak bulunan kalker taşından dolayı bölgede birçok taş ocağı kurulmuştur. Kalker, dayanıklılığından dolayı; Mardin İli, Artuklu İlçesi'ndeki Deyrulzaferan, Mardin İli, Midyat İlçesi, Mercimekli (Hespınas/Hepsınas) Köyü'ndeki Mor Loozor, Yayvantepe Köyü'ndeki Mor Gabriel ve Anıtlı Köyü'ndeki Meryem Ana Manastırı gibi pek çok manastırda kullanılmıştır (Bkz. Resim 27).

Resim 27– Mor Gabriel Manastırı, kuşbakışı, genel görünüm.

Resim 28 –Sol fotoğrafta Kemer ayağında dışta kesme taş içlerinde moloz taş görünümü, sağ fotoğrafta beşik tonoz görünümü.

Yapıda özgün harç kullanılmış, bu harca benzer bir harçla da sıva yapılmıştır. Tonozlarda da moloz taş, kemerlerde her ikisi de kullanılmıştır. Bütün yapımda harç kullanılmıştır. Örtü sistemi olarak, muhdes yapılar hariç görülen bütün mekânlarda tonoz sistemleri uygulanmış bu tonozlar kimi yerde çapraz kimi yerde beşik tonoz olmuştur (Bkz. Resim 28). Sivri yarım daire ve dilimli (yonca motifi) kemerlerle birlikte kubbe sistemi (kilise bölümünde) de kullanılmıştır. Özellikle beşik tonozun bölge dini mimarisinde sevilerek kullanıldığını söylemek mümkündür. Tur Abdin Bölgesi, manastır ve kiliselerinde kubbeden ziyade yapılarda tonoz kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Mor Kuryakos (Dera Qira) Manastırı'nın kilise üst örtüsünde karşılaştığımız sekizgen kubbe bölgede ender görülen örnekler arasında yer almaktadır. Kaburgalı Sekizgen kubbe örneğine ayrıca Mardin Artuklu ilçesindeki Deyrulzaferan manastırında günümüzde patrik odası olarak bilinen yerde rastlamak mümkündür (Uysal ve Yurt, 2014: 270). Kubbeler arasındaki fark ise; çalışmaya konu olan manastırın kubbesinin tepesinde aydınlık için bulunan tepe penceresidir (Bkz: Resim 13).

Yapıdaki Bozulmalar

Yapıdaki bozulmaları genel olarak ifade edecek olursak; yapıda bazı yerlerde yıkıntılar mevcuttur. Duvarlarda çiçeklenme, bitkilenme, tuzlanma ve bozulmalar görülmektedir. Taşlarda yosunlanmalar, çatlamlar, renk değişimleri ayrıca derzlerde de boşalmalar, bozulmalar, derzde kullanılan malzemedeki sökülmeler, dökülmeler, renk değişimleri gözlenmiştir. Sıvalı olan alanlarda sıvada da renk değişimi, sararmalar, kararmalar, çatlamlar (kimi yerde strüktüel çatlaklar) mevcuttur. Zeminde çökmeler mevcuttur. Zeminde çoğu alanlarda duvar yıkıntıları ve toprakla dolmuştur.

Mevcut Fiziki Durumun Değerlendirilmesi

Yapının bazı bölümleri ayakta olmasına rağmen bazı bölümleri de yıkık haldedir. Güney cephesinin sağ tarafında kilisenin yanında yıkıntıların moloz taşları istiflenmiştir. Batı, kuzey ve doğu cephesinde çok olmakla beraber tüm cephelerde tamamıyla sonradan yapılmış muhdes yapılar (betonarme, kerpiç, tuğla, biriket

yapılar) bulunmaktadır. Günümüzde bu yapılar çoğunlukla hayvan barınakları olarak kullanılmaktadır.

Gerek giriş portali olsun gerekse de kilisenin kubbesi olsun ciddi anlamda bozulmayla karşı karşıya ve tamamıyla yok olabilme aşamasındadırlar. Bu doğrultuda çalışmalara devam edilmelidir. Fotoğraflardan da anlaşıldığı gibi yapının genelinde hayvan gübresi, çöplük ve toprak bulunduğundan bazı mekânlara girilememektedir.

Köylülerin evlerinin pis su giderlerini manastırın bulunduğu alanlara bırakmalarının ciddi hasarlara neden olduğu gözlemlenmektedir. Hayvanların (keçi, koyun, tavuk, inek v.s.) hala manastırda bulunması yapı için tehlike arz etmektedir. Taşlar bu sudan ve hayvan pisliğinden dolayı ciddi tahribatlar almaktadır.

Sonuç olarak, şunları ifade edebiliriz;

Mor Kuryakos (Dera Qira) manastırının inşa tarihi ile ilgili bilgiler güncel kaynaklarda 5. ve 7. Yüzyıl olarak geçse de kesin bilgi bulunmamaktadır. Yapı içinde ve giriş portalındaki kitabelerin onarım kitabeleri olduğunu (bu kitabelerde tarihler: 1807, 1855, 1856, 1909 olarak geçmektedir) söylemek mümkündür.

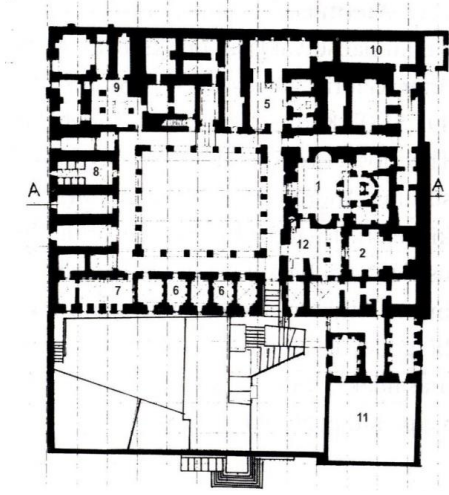
Yapının mevcut hali, üç avlu etrafında sıralanmış birimlerden meydana gelmiş kompleks bir yapı topluluğu plan şemasına sahiptir (avlular ve etrafındaki yapılar zamanla yapılan eklemelerle oluşmuştur). Yapı iki kattan oluşmuş olup, bu kattaki birimler kilise, keşiş odaları (öğrenci odaları), giriş odaları, ahır, büyük oda ve diğer odalar. Bu odaların hangi işlevlerle kullanıldığını kesin olarak söylemek doğru olmayacaktır. Yapıda temizlik ve kazı çalışmalarının tam olarak bitirilmesinden sonra bu birimlerin işlevlerini benzer yapılara bakarak söylemek mümkün olacaktır. O yüzden yapı birimleri tanımlanırken planlarda isimlendirmeler genel kullanılmıştır (odalar gibi).

Çalışma konusu olan Mor Kuryakos manastırı da diğer manastırlarda (Deyrulzefaran, mor gabriel v.b) olduğu gibi yüksek duvarlarla çevrilmiştir. Bu manastırlarda tek girişli bir avlunun etrafında dizilmiş odalar (keşiş hücreleri, papaz odaları v.b) ve manastırların ihtiyacı olan diğer birimler (kilise, toplantı odaları, misafir odası ve mezarlık) bulunmaktadır. Ayrıca bölgedeki diğer Süryani manastırları gibi bu manastırda da ihtiyaçlar sonucu eklemeler yapılarak günümüzdeki son halini almıştır. Günümüzdeki plan şeması bu eklemeler sonucu ortaya çıkmıştır (Şekil 11).

Yapının duvarlarında ve tavanlarında bazalt ve kesme sarı kalker ve moloz taş kullanılmış olup genelde harçla sıvanmıştır. Bu malzemeler bölgede birçok manastırda da kullanılmıştır. Üst örtü sistemi olarak genelde beşik ve çapraz tonoz kullanılmış olup bu bölgedeki birçok yapının (Deyrulzefaran, Mor Gabriel, Mor Yakup v.b) ortak özelliğidir. Yapının kilise birimindeki üst örtü olan kaburgalı sekizgen kubbe karşılaşılan diğer manastırlardan sadece

Deyrulzefaran'da bulunmaktadır. Yapıdaki süslemeler/bezemeler genellikle giriş ve pencere açıklıklarında, nişlerde, tromplarda, kitabelerin etrafında bulunmaktadır. Bunlar bitkisel ve geometrik motifler, hayvan figürleri, kilisede nişlerin üstünde istiridye motifi gibi birçok

süsleme mevcuttur. Taş işçiliği geleneği olan bu motiflere bölgedeki diğer yapılarda da sık sık rastlamak mümkündür.

Şekil 11 – Deyrulzaferan Manastırı, zemin kat planı (Keser, 2002)

Yapıyla ilgili birçok şey söylenebilir ancak; yapı ile ilgili yetersiz kaynak olması, yapının bilinmesinin önüne geçmektedir. Bölgede çalışmaya konu olan Mor Kuryakos (Dera Qira) manastırı gibi Turabdin bölgesinde birçok manastır/kilise bulunmakta ve bunlar aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Anadolu'da birçok yapı ile aynı kaderi paylaşmakta olan bu yapı da, yıllarca doğal ve doğal olmayan tahribatlara maruz kalmıştır. O yüzden yapı ile ilgili daha çok araştırma yapılmalı ve ister yeni bir işlev (yapıya müdahalenin en az olacağı) kazandırılarak isterse de eski işlevi kazandırılarak korunmaya alınmalıdır. Tarihi değerlerimizi koruma adına tarihi yapılarımız ile ilgili bu tarz çalışmalar yapıлып yapıların bilinmesine olanak sağlanmalıdır. Bu yapı ve bunun gibi birçok yapı ile ilgili akademik çalışmaların yapılması kültürel değerlerimiz açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, G. (1998). Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi.
- Bell, G.(1982), The Churches and Monasteries of the Tur'abdin, London: The Pindar Press.
- Demir, Z. (2015). Turabdin'de Bir Süryani Mihallemi Köyü Hapsus.
- Elyiğit, U. (2019). Tur Abdin Hristiyan Dini Mimarisinde Manastır Geleneği, Atlas International Refereed journal On Social Sciences, Vol, 5, s. 283.
- Keser, E. (2002). Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Korkut, T.-Karaca, Y. (2019), 2017 Yılı Mardin ve Batman İllerinde(Turabdin Bölgesi) Hıristiyan Mimarisi Konusunda Yüzey Araştırması: 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s.422.

Korkut, T. (2019). Turabdin Bölgesi Hristiyan Dini Mimarisinde Midyat, Atlas International Refereed journal On Social Sciences, Vol, 5, s. 323-349.

Şimşek, M. (2008). Batman Mor Kuryakos Manastırı'nın Dünü ve Bugünü, Batman: I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültür Sempozyumu.

Tuncel, M. (2008). Türkiye'de Yeni Şehirler: Batman Örneği, I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (Editörler: Salim Cöhce ve Adnan Çevik), Batman, s. 238-258.

Uysal, T. ve Yurt, S. (2014), Batman İli, Mor Kuryakos Manastırı, 22. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu (14-17 Kasım 2013-Adana). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 269-272.

Uysal, T. ve Yurt, S. (2016). Batman Ğli, Mor Kuryakos Manastırı, 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve I. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı (23-25 Mart 2015-Şanlıurfa). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 509-518.

<https://parselorgu.tkgm.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.04.2017).

<https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15cd70dbbe47db56?projector=1> (Erişim Tarihi: 07.05.2017).

<http://www.netkayit.com/turkiye-haritasi.php?uydudan=BATMAN-BESIRI-KOYLER-AYRANCI-KOYU> (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

<http://www.nufusune.com/35500-batman-besiri-ayranCI-koy-nufusu>